

В. А. Філінюк,
доцент, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Словоживопис Євгена Гуцала

У статті на матеріалі поетичних текстів Євгена Гуцала, письменника родом з Поділля, досліджено процеси передачі кольорів засобами слова, з'ясовано особливості вживання кольороназв, побудови образних конструкцій із значенням кольору, проаналізовано роль та стилістичні функції кольороназв у поетичних текстах.

Ключові слова: колір, лексема, значення слова, образ, поетичний текст, Євген Гуцало.

Сучасне мовознавство все частіше звертається до систематичного опису ідіолекту письменників, залучаючи до аналізу одиниці різних мовних рівнів. Досить цікавим і показовим є шар лексики на позначення кольору, його досліджували О. Дзівак, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Л. Шулінова та інші, зокрема С. Шуляк [6] та Г. Калантаєвська [5] вивчали це явище в мовотворчості Є. Гуцала. Така лексика яскраво виявляє особливості мововідчуття автора, його мовну картину світу.

Євген Гуцало – відомий український письменник родом з подільського села Старий Животів, що на Вінниччині. Словник його поезії та прозових творів насичений лексемами, що називають рослинний, тваринний світ Поділля, його культуру та побут, передають особливості людських взаємин, традицій та обрядів, закоханість в природу та глибокий ліризм українців.

Метою статті ми визначаємо дослідити особливості Гуцалового словоживопису, тобто вживання автором лексики на позначення кольору, створення образів з такою семантикою, їх стилістичні функції, оскільки

подільський письменник писав “кольорово” – подібно до того, як працює художник, детально добираючи кольори та відтінки, вибудовуючи композицію малюнка.

До лінгвоаналізу було взято поетичні твори зі збірок Є. Гуцала “Зелена радість конвалій” (1961), “Письмо землі” (1981), “Час і простір” (1983), “Живемо на Зорі” (1984), “Напередодні нинішнього дня” (1989) [2].

За підрахунками С. Шуляк у прозовій та поетичній творчості Є. Гуцала нараховується 1576 вживань кольоролексем, як-от: “білий – 300, золотий – 156, чорний – 135, зелений – 122, срібний – 98, блакитний – 92, синій – 82, сивий – 69, червоний – 69, голубий – 61, жовтий – 54, сизий – 39, сірий – 30, рудий – 27, буриштиновий – 19, мідний – 17, бронзовий – 15, карий – 14, багряний – 11, бурий – 10, мармуровий – 9, черлений – 9, ярий – 9, рожевий – 8, іржастий – 7, вишневий – 6, смарагдовий – 6, красний – 5, строкатий – 4, русий – 4, фіолетовий – 4, оксамит – 3, оранжевий – 3, попелястий – 3, рум’яний – 3, блават – 2, бузковий – 2, ліловий – 2, малиновий – 2, пурпурний – 2, сріберний – 2, багровий – 1, бездонного ультрамарину – 1, брунатний – 1, буланний – 1, волошковий – 1, землістої умбри – 1, зів’ялого маку – 1, ізумрудний – 1, калиновий – 1, колір слонової кістки – 1, лазурний – 1, лимонний – 1, лазуровий – 1, малахітовий – 1, фосфоричний – 1, перламутровий – 1, половілий – 1, черешневий – 1. Слів-комполітів типу червоно-бурий, чорно-білий, жовто-іржастий, вохристо-жовтуватий, земно-бурий, сіро-жовтий, чорно-рахманний, зелено-оксамитний, яскраво-синій, блідо-рожевий, темно-голубий та ін. – 44” [6].

У поетичних текстах Євгена Гуцала кольоропозначення вживаються і з прямим, і з переносним значенням, мають різнотипне граматичне вираження: прикметниками, іменниками, дієсловами, прислівниками, словосполученнями та зворотами; впливають на загальну динаміку вірша.

Слова для Євгена Гуцала завжди мають свій колір, про це автор пише й сам в оповіданні “Якого кольору слова” (до речі, воно вивчається програмово у початкових класах), улюбленим називає синій колір (“Іноді все в цьому світі

уявляється мені **синім**: ото начебто ростуть **сині** тополі над **синьою** дорогою, ідуть **сині** вози, запряжені **синіми** кіньми, перепадають **сині** дощі. І як було б цікаво, якби раптом посеред зими випав на наше село **синій** сніг, **синя** завірюха захурделила-зареготала!”), для письменника слово “мама” золотисте, вишневе, “осінь” – жовте, “пролісок” – біле, “зозуля” – зелененьке, “ворона” – чорне [4]. Підтвердження такого мистецького бачення міститься в поезії “Птиці”, в якому в образі кольорових пташок автор зображає слова, рими, думки: “З мого серця вилітають птиці. Вилітають. І летять, летять. В небі їм ніде не зупиниться і не повернутись їм назад. **Білі** й **жовті** птиці вилітають, а за ними – **чорні** й **голубі**. Вилітають. В голові ж лишають тільки біль і пустку по собі. Повернись у серце, **біла** птице! **Жовта** птице, там гніздо твоє! Й **чорній** птиці є де притулиться, й **голубій** пташині також є! Вилітають – і летять. Згасають. Чи кому вгадати їхню путь? І мене по частці забирають, і мене по крапельці несуть” (“Птиці”) [3].

Кольоровим світосприйняттям наділяє поет і юного художника – свого сина: “Син крила домальовує квіткам – кануперу, любистку і катрану. Конваліям, півоніям бучним, фіалкам, мальвам і холодній м’яті, – малює крила тоном **голубим, червоним чи барвінково-хрещатим**” (“Мій син малює крила літакам...”) (**барвінковий** – саме голубуватий, а не зелений, на це натякає прикметник **хрещатий** – а це форма квітки барвінка) [3].

У тому ж значенні вжито прислівник **хрещато** в іншій поезії, оскільки він сусідить із іншими прислівниками на позначення кольору: “**Малиново. Хрещато. Бузково. У дитинстві, в дитячі роки**” [3].

Тут і далі тлумачення значень аналізованих кольороназв подаємо за “Великим тлумачним словником сучасної української мови” (2003) [1], а енциклопедичні описи – за матеріалами Вікіпедії.

Найчастотнішими, закономірно, є прикметники на позначення кольору, які одночасно передають колірну ознаку й авторське ставлення: “**О, знову музика – траційних білооких конвалій. Зелену радість їх я розумію**” (“Зелена радість конвалій”) [3]. Лексема **білий** передає не тільки колір, а й відчуття

холоду: “Знову ледве мріють лебеді у полі, а навколо **білий** холод і зима” (“Лебеді у полі”) [3].

Досить часто зустрічаємо і лексему *блакитний*, його синонімічний варіант *блаватний*, які входять до лексико-семантичного поля улюбленого Гуцалового кольору *синій*: “**Блакитний** час, прикинувшись водою, тече в піщаних, чистих берегах”; “Над водами **блакитними** схлюся своїм веселим місяцем-чолом” (“Блакитний час, прикинувшись водою...”); “Ми живемо отут, на землі, край Чумацького битого шляху, на узбіччі, де пахне полин і **блакитний чебрець**” (“Ми живемо отут, на землі...”); “Цвіте барвінку видиво **блаватне**” (“Весна. Розквітнув ломикамінь. М’ята”) [3].

Євген Гуцало малює словом – насичує поезію прикметниками-кольоративами, як-от у “Ластівки літають над водою...”: *білий дим черемхи, синя хмара, медові (золотаво-жовті) очі, зелене листя* [3]; індивідуально-авторськими епітетами: “Вже опалого листя проллялось додолу вино, **ізмурудне** – з вишень, а з тополь і осик – **світло-русе**” (“В океані повітря, що хлюпа на долах земних...”) [3].

Назви металів стають компонентами метафоричних перенесень за кольором, хоча в образотворенні беруть участь інші семи, наприклад, прикметник *свинцевий* передає темно-сірий колір, відчуття важкості та похмурий настрій: “Грудневий Буг ще не замерз. Повільно Гойдає в берегах **свинцеві хвилі**” (“Грудневий Буг”) [3].

Поетичне полотно вірша “Дитинство? Казочка про білочку” збагачене метафоричним перенесенням за кольором металу, його цінністю (*срібний, золотий*), а також дієслівною конструкцією на позначення червоного кольору (*саянула жаринами, вогником пульсує*): “Дитинство? Казочка про білку. Дитинство? Хвої **срібна** гілка. Дитинство? Радощі – і тільки. Дитинство? Жалощів – ніскільки. Дитинство? Білка промайнула по споминах, як по сучка́х, двома **жаринами саянула** по стовбуру і по очах. Дитинство? **Золоті** горіхи, і шкаралупи **золоті**, і зерна **золотого** сміху, і ядра **золотих** утіх. Усе – і всує, і не

всує, усе – історія проста... І знову **вогником пульсує** Для когось білочка руда” [3].

Лексема на позначення кольору допомагає створити персоніфікований образ грому: “*Веселий грім з веселими очима, з веселими крильми поза плечима і з **синюватим** мерехтінням брів*” (“До мене грім у хату залетів...”) [3]. Змістовий перегук грому і грози подибуємо у поезії “Оселя грози”, де образ небесного простору подано через лексему із семою води *море*: “*Перебрeдем **блакитне** море, що дихає у небесах*” [3].

Наступну групу становлять дієслівні метафори із значенням кольору: “*Епітети **пожовкли** – біля тину клубки рудого полум’я лежать*” (“Опали з яблунь визрілі слова...”); “*музика флейти **синіє** у чорних лугах*”, “*в чорних полях **зеленіє**, напевне, не жито*”, “*зеленіє безсмертне весняне натхнення*” (“Не води весняні, а музика флейти розлита...”); “*і скрипка **біліла** під місяцем в небі ясним, і скрипка **біліла** під сонцем у небі яскравим*” (“У дереві кожному скрипка, говорять, живе...”) [3].

Динаміка вірша розгортається не тільки через вживання дієслів, а й через мінливу зміну кольорів у поетичному тексті. У вірші “Весна зіткала вчора гобелен у лузі...” Євген Гуцало пише так, як художник малює, з кожним рядком поезія виграє все новими барвами – голубий, червоний, зелений, веселковий, червоногарячий: “*вдосвіта весна сьогодні знов за **голубим** верстатом ... І спалахнула полум’ям **трава**, і заряхтіли, як **веселка**, квіти, і сонця **вогнеуста** голова пророком проповідувала в світі*” (“Весна зіткала вчора гобелен”) [3].

Такий же рух кольорів прочитуємо через барви *брунатний* – ніжно-зелений – блідо-жовтий – біло-зелений – золотий – карий: “*Гіперболи весни – оцей **брунатний** джміль, який пряде мелодію сувору. Гіперболи весни – це лоно рідних піль, що **вруняться й заповівють** скоро... Мій віри росте поміж **конвалій** і поміж листків торішніх – **золотих і карих***” (“Конвалії цвітуть у молодій траві...”) [3].

Описові конструкції, які передають кольоровідчуття, часто зустрічаються у поетичній творчості Євгена Гуцала. Описова конструкція *глодом губ* – кольору ягід глоду (червоного, оранжево-бурого або чорного) – підсилена емоційно забарвленою лексемою *крикливо*: “*Жінка, Із глодом губ, крикливо нафарбованих, Теж глянула у річку і плечима Здивовано знизала*” (“Грудневий Буг”) [3].

Таким способом будується і складний колористичний образ кольору очей – чорний з червоногарячим полиском: “*Осінь. Полетіли брови в теплий вирій, і в чорних водах твоїх очей заходить сонце*” (“Осінь”) [3]. Складні асоціації викликають метафори із семами кольору: “*В очах барвінок принесла і тишу На жадібних устах. У білі сурми квіту В саду сурмили молоді акації*” (“Ти”) [3].

Мовопередача фіолетового кольору розгортається через мікрообрази бузку, грон фіолету, синього диму: “*Бузки. І дощ. І солов’ї хмільні співали в димних гронах фіолету*”, “*Цвіли бузки? То солов’ї цвіли сузір’ям грон, пахучим синім димом*” (“Бузки. І дощ. І солов’ї хмільні...” [3].

Порівняльні конструкції на позначення кольору в ідіолекті Євгена Гуцала мають традиційну компаративну форму або виражаються іменниками в орудному відмінку: “*Та скрипка зросла з насінини колись навесні, вона брунькувала і бростю вона дивувала. Не соки пила із землі, а майбутні пісні, зелені, як рута, і сині, як небо, хорали*” (“У дереві кожному скрипка, говорять, живе...”). Білі хмари на блакитному небі подано через порівняльну конструкцію: “*В посушливе літо – блакитні в душі небокраї; блакитні пустелі, де вівцями вовняне майво біжить*” (“В посушливе літо – в душі чебреці вигоряють...”). Такий тип компаратива зустрічаємо в іншому тексті: “*Горіло в нього полум’ям чоло так, як горить скороминуща слава*” (“До мене грім у хату залетів...”) [3].

Поєднання конкретної назви кольору та абстрактного поняття – не рідкість для поезій Є. Гуцала:

- колір – час: *“Твоє літо, твій сад – семибарвна минуца хвилинка, що бринить, наче промінь, і хутко, як промінь, летить...”* (“Вчора ще недоспілі, а нині уже переспілі...”);

- колір – почуття: *надія зеленіє* – прообраз синьої птахи лазорівка (лазуровий – яскраво-синій): *“На тоненьких гілках надії, які завжди зеленіють в моїй душі, спочиває сьогодні лазорівка – голуба синиця, щоб завтра податись у мандри”* (“Защебетала за вікном ластівка...”);

- колір – термін: *“ми, йдучи між долину і сокирок, читали неба сині афоризми”* (“Невже тобі забудеться – колись ми...”) [3].

Заголовок поезії іноді є ключем до змісту, допомагає читачеві декодувати елементи тексту, наприклад, образ півня, в якому воєдино злито звук та колір: *“Грудка багряного крику, в чоботи взута червоні, ходить подвір’ям широким, мов по зеленій долоні”* (“Пісня про півня”) [3].

Поезія “На березі блакитного і зеленого морів” демонструє художнє бачення Євгена Гуцала, де образ блакитного моря позначає небо, а зеленого – безкраї краєвиди. Блакитний має лискучий яскравий відтінок (ймовірно, сонячні промені), мерехтіння передається через низку дієслів *іскриться, палахкотить, світиться палає*. Зелений конкретизується через лексеми *сяє, смарагдовий* (яскраво-зелений), *променисті жайворонки* (неяскраве строкате забарвлення). *“Моря – зелене та блакитне. Зелене в обрїях стоїть. Блакитне над зеленим квітне, іскриться і палахкотить. Зелене – жайворонком сяє, смарагдом лється і кипить, і наслухає, наслухає, як угорі мовчить блакить. Блакитне – світиться й палає, Блакитне – котиться, тіка, Крильми напруженими має – од вибалка аж до горбка. Зелене – солодко, врочисто завмерло – й на коротку мить хор жайворонків променистих пречисто угорі гримить! І сум у радість переходить, і в ласку переходить гнів... Течуть, течуть органні води моїх небес, моїх полів. Моря – блакитне і зелене...”* (“На березі блакитного і зеленого морів”) [3]. Оригінально звучить і Гуцалова антитеза блакитного і зеленого моря, шуму і тиші, висоти і низини, яка

продовжується у таких рядках: “І сум у радість переходить, і в ласку переходить гнів” [3].

Поезія “Древо поезії під небеса виростає...” виглядає як художній альбом пізнавального змісту – кольори допомагають пізнати навколишній світ, зокрема розмаїтий світ пташок: “Скільки птахів над цим деревом завжди пролітає: голуб-синяк, Голуб сизий. І припугнень-голуб. **Винно-рожеві** у припугнень груді і вола ... дятел зелений. І дятел **строкатий**. І **сивий** ... дрізд-омелюх. **Чорногрудий**. Співочий. І **чорний** ... небо вгорі неокрає з виру блакиті щоднини до нас промовляє: жайвором **сірим** ... Жайвором **чорним**” [3].

Іноді кольоропозначення тісно сплітаються із композицією вірша, до прикладу, кожна строфа містить слова, пов’язані з домінуючим кольором та його відтінками чи тонами:

- білий: “Мов купальське гильце, в **срібну** нічку на Йвана Купала зодягав колись в траві і в квіти тебе зодягав. Десь зоря в пеленах, наче **біла лебідка**, ячала, **білим лебедем місяць посеред латаття** ячав” [3];

- зелений: “Дарував тобі пахощі **липи і дев’ятисилу**, дарував тобі сяйво роси, що зібрав на **щирці**. І **зеленого** коника скрипку **зелену** двокрилу я тобі дарував, щоб в твоїй гомоніла руці” [3];

- коричневий “**Буриштиновий** струмок, наче стрічку, заплів у волосся, а в струмку **буриштиновому** рибок холодних заплів, і в струмку попливли твої темні, розмаяні коси, **карий** погляд в струмку, наче човник, за ними поплив” [3].

Таким чином, аналіз поетичної мови Євгена Гуцала показав, що вона насичена лексемами та конструкціями на позначення кольору, їх призначення – передати особливості авторського світобачення та мововідчуття. Кольоративи вживаються у прямому значенні, а у випадку переносного вживання становлять основу тропів – епітетів, метафор, порівнянь. Різне частиномовне та синтаксичне вираження колірної семантики свідчить про високу майстерність та широку палітру мовних засобів подолянина Євгена Гуцала.

Список використаних джерел та літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад., гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2003. – 1427 с.

2. Гуцало Євген Пилипович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Гуцало_Євген_Пилипович. – Назва з екрана.

3. Гуцало Є. Творчість / Є Гуцало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poetryclub.com.ua/metr.php?id=153&type=tvorch>. – Назва з екрана.

4. Гуцало Є. П. Якого кольору слова / Є. Гуцало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bibliokid.if.ua/chytay/virshi-ta-opovidannya-pro-lito/opovidannya-pro-lito/229-yakogo-koloru-slova.html>. – Назва з екрана.

5. Калантаєвська Г. П. Передача кольору, звуку, смаку і запаху як засіб творення настрою в оповіданнях Є. Гуцала / Г. П. Калантаєвська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30096/1/Kalantaievska.pdf>. – Назва з екрана.

6. Шуляк С. Лексико-тематична підпарадигма чорного та сірого кольорів у художньому ідіолекті Євгена Гуцала / С. Шуляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/26/visnuk_15.pdf. – Назва з екрана.

В статті на матеріалі поетических текстів Євгенія Гуцало, письменника родом із Подолья, досліджені процеси передачі кольорів з допомогою слова, встановлені особливості використання кольороназвань, будови образних конструкцій з значенням кольору, проаналізовані роль і стилістическі функції кольороназвань в поетических текстах.

Ключеві слова: колір, лексема, значення слова, образ, поетический текст, Євгеній Гуцало.

“18” лютого 2014 року